

Foreldrefremmedgjøring

Eivind Meland

Institutt for global helse og samfunnsmedisin, Universitetet i Bergen

Eivind.Meland@uib.no

Meland beskriver foreldrefremmedgjøring og advarer fagfolk mot å overse fenomenet.

Barn kan av ulike årsaker motsette seg samvær med den ene eller begge foreldrene, noe som er en kjent problemstilling blant terapeuter og sakkyndige psykologer som jobber med foreldrekonflikter eller barnevernssaker (Frafjord et al., 2020). Dette kan forekomme i saker hvor foreldrene ikke lever sammen, etter samlivsbrudd eller i tilfeller hvor barnet er tatt under offentlig omsorg og skal ha samvær med biologiske foreldre.

At barn ikke vil ha kontakt med en av foreldrene, kan skyldes *foreldrefremmedgjøring* (Frafjord et al., 2020; Harman et al., 2018). Det er etter min erfaring fortsatt kontroversielt å vise til foreldrefremmedgjøring i familievernpraksis og i rettspleien, selv om motstanden mot å erkjenne denne formen for familievold er mangelfullt begrunnet (Bernet, 2021). Forskningen vi har på feltet i dag, er omfattende (Harman et al., 2022). Enkelte hevder at begrepet foreldrefremmedgjøring mangler konstruksjonsvaliditet (Milchman, 2019), altså at det er vanskelig å operasjonalisere, undersøke og dokumentere konsekvensene av. Kritikken er dog noen ganger basert på misforståelser om hva begrepet handler om (Bernet, 2021).

Tidligere var foreldrefremmedgjøring beskrevet som et syndrom knyttet til psykiske og atferdsmessige karakteristika hos barnet (Gardner, 1998). Men barn reagerer emosjonelt og atferdsmessig forskjellig på foreldrekonflikter. Det var derfor vanskelig å avgrense og karakterisere et entydig syndrom. I dag er det vanlig å forstå foreldrefremmedgjøring som en prosess der foreldre eller ansatte i velferdstjenester påvirker barnet og skaper et fiendebilde av en eller begge foreldre som barnet ikke har fast bosted hos. Barnet utsettes for en destruktiv dynamikk, kalt *parental alienation*, på norsk foreldrefiendtliggjøring eller -fremmedgjøring (Ackerman & Gould, 2015; Harman et al., 2018; Warshak, 2015). I denne teksten vil begrepet foreldrefremmedgjøring bli brukt (heretter FF). Jeg ønsker å forklare og belyse fenomenet slik at terapeuter, sakkyndige og jurister på feltet kan få økt kunnskap om hva FF innebærer, hvilke konsekvenser det kan ha, og hvordan det kan fanges opp.

Foreldrefremmedgjøring som familievold

Foreldrefremmedgjøring kan beskrives som en kompleks form for familievold som retter seg mot en forelder, og med det til følge at barnets relasjon til vedkommende blir skadet eller ødelagt (Harman et al., 2018).

Fenomenet kan forstås som et relasjonsproblem som må tilfredsstille fem hovedkriterier, omtalt som femfaktormodellen (FFM) (Bernet et al., 2022). Disse kriteriene er som følger:

- 1 Barnet vegrer seg eller motsetter seg samvær med forelderen (samværsvegring).
- 2 Barnet har tidligere hatt et godt forhold til den forelderen det nå vegrer seg mot.
- 3 Forelderen har ikke utsatt barnet for vold, misbruk eller grov omsorgssvikt.
- 4 Den begunstigede forelderen bruker flere fremmedgjørende strategier og metoder.

- 5 Barnet viser tegn på psykiske eller atferdsmessige forstyrrelser som kan indikere at det er utsatt for fremmedgjøring.

De fremmedgjørende strategiene skal være manipulative. Det kan for eksempel dreie seg om direkte nedsettende omtale av den andre forelderen. Manipulasjonen kan ellers bestå i å fremstille seg selv som et offer som trenger barnets omsorg og støtte, såkalt rollediffusjon eller destruktiv parentifisering. Gjennom slike strategier kan barnets tanker og følelser overfor den andre forelderen endres til det negative. Den fremmedgjørende kan fremheve den andre forelderens reelle, overdrevne og innbilte tilkortkommenheter og feil. Udokumenterte og falske anklager kan bli brukt for å styrke egen posisjon under rettskonflikter vedrørende omsorg og samvær. Anklagene dreier seg ofte om familievold, fysisk og seksuelt misbruk eller sviktende omsorg (Harman et al., 2022). Falske anklager forekommer i barnefordelingssaker etter samlivsbrudd, selv om det har vært benektet fra juristhold (Olaussen, 2017).

Hos barnet manifesterer FF seg som fiendtlige følelser og tanker mot forelderen, ofte uten ambivalens eller troverdige begrunnelser (Harman et al., 2018). Samværsvegring er et inngangskriterium for FF, og er det til stede, kan andre kriterier for FF vurderes.

Det kan imidlertid være mange årsaker til samværsvegring (Frafjord et al., 2020). Spesielt viktig er det å fremheve punkt tre i FFM som omhandler vold, misbruk eller sviktende omsorg. Barn som vegrer seg for samvær med foreldre som representerer slike skadelige omsorgsbetingelser, skal ikke karakteriseres som utsatt for FF. Det ville være et overgrep mot barn utsatt for vold og alvorlig omsorgssvikt å omtale deres reaksjoner som FF. I engelskspråklig litteratur brukes begrepet *parental estrangement* om samværsvegring som skyldes slike forhold. Det er svært viktig at fagpersoner har tilstrekkelig kunnskap om hva FF er, og hva det ikke er, og evner å skille de ulike årsakene fra hverandre.

Fagpersoner kan også bli påvirket

Dersom vi aktivt benekter at et fenomen finnes, vil vi vanskelig kunne gjenkjenne det selv når det er til stede

Barne- og likestillingsdepartementet ga i 2008 ut et informasjonsskriv til advokater, dommere og sakkyndige og ba om at retten ikke skulle ha tiltro til rettsparter som henviste til FF, fordi FF var et udokumentert og uvitenskapelig begrep (Torsteinson et al., 2008). Selv om dette er flere år siden og mye har skjedd på feltet etter den tid, er min erfaring at enkelte fagpersoner fortsatt har en tendens til å avvise FF. Dette mener jeg er alvorlig, for dersom vi aktivt benekter at et fenomen finnes, vil vi vanskelig kunne gjenkjenne det selv når det er til stede. Dette kan sees på som en form for benektelsesbias, også kalt implisitt bias (Alnæs-Katjavivi, 2021). Som fagpersoner bør vi erkjenne at også vi kan la oss påvirke og mislede av informasjon, egne holdninger og erfaringer, og at vi er utsatt for tankefeller (heuristikker) som kan bidra til feilslutninger (Nordhelle, 2020).

Vi kan også bli forledet av forelderen. Grethe Nordhelle, som er psykolog og jurist med erfaring som rettssakkyndig, beskriver hvordan manipulerende personer kan fremstille seg for å komme i et gunstig lys. Hun fremholder at manipulatorer kan fremprovosere emosjonelle reaksjoner hos den andre part for å få det til å se ut som om den andre er ustabil, sliter med egne problemer og er uegnet som omsorgsperson (Nordhelle, 2020). I saker som handler om FF, er det funnet at den fremmedgjørende forelder kan ha elementer av forstyrret personlighet (Harman et al., 2016).

Terapeuter og sakkyndige forventes å ha evne til saklig distanse. En skal være på vakt dersom en blir følelsesmessig involvert i og fusjonert med en klients lidelseshistorie (Nordhelle, 2020). Det er forskjell på empati og *empatitt*. Den danske etikeren og teologen Knud E. Løgstrup advarte mot det samme da han uttalte at: «det er forskjell på å hjelpe og å behage» (Løgstrup, 2000). Hvis en blir for engasjert i og fusjonert med en pasients eller forelders saksfremstilling, kan en lett bli offer for implisitt bias. Derved kan det åpenbare lett havne «under radaren».

Kjennetegn ved foreldrefremmedgjøring

Inngangskriteriet for FF er som nevnt ovenfor alltid at samværsvegring foreligger. Det finnes ikke systematiske undersøkelser som har kartlagt forekomsten av FF i Norge, men det er mulig å ta utgangspunkt i indirekte data for å kunne anslå et estimat. Ved 17 års alder rapporterer 12 % av norsk ungdom å ha mistet kontakt med den ene eller begge foreldrene (Thuen et al., 2021). I en epidemiologisk studie fra USA rapporterer ni prosent av de voksne å ha blitt utsatt for FF i relasjon til ett eller flere egne barn (Harman et al., 2016). På bakgrunn av dette mener jeg at et rimelig estimat over forekomsten av FF blant dem som vedvarende vegrer seg for samvær, ligger et sted mellom 10 og 25 %. Her er det imidlertid behov for forskning.

Det er identifisert flere kjennetegn som kan øke treffsikkerheten når FF skal vurderes. I en klinisk studie (Miller, 2012) ble det funnet at urimelige negative holdninger, følelser og handlinger, som for eksempel sinne, fiendtlighet, hat eller frykt som ikke forklares av barnets reelle opplevelser, i kombinasjon med at barnet angir vage, trivielle eller absurde begrunnelser, øker sannsynligheten for at FF faktisk foreligger og kan fanges opp. Noe som ytterligere øker sannsynligheten for at FF har funnet sted, er at barnet bruker lånte scenarioer og ord og uttrykk som ikke er aldersadekvate. Dersom barn i tillegg konsekvent fremholder at de har tatt beslutningen om å avvise den rammede forelder på egen hånd uten påvirkning av andre, er også dette en klar indikasjon på at de er utsatt for fiendtliggjøring. Basert på Millers studie mener jeg at FF er et tydelig definert og avgrenset fenomen som med svært stor sannsynlighet kan identifiseres av terapeuter, sakkyndige psykologer og av jurister i barne- og barnevernsrettslig praksis. Vi må imidlertid ta forbehold, da Miller studerte tre tydelig definerte barnepopulasjoner. Forekomsten av falsk negative og falsk positive vil være større i en uselektert barnepopulasjon (Miller, 2012).

Det finnes ikke systematiske undersøkelser som har kartlagt forekomsten av FF i Norge

Et annet kjennetegn som fremheves i studier om barn utsatt for FF, er splitting (Bernet et al., 2018). Dette innebærer at den favoriserte forelder idealiseres, mens den rammede demoniseres. Splitting kan fanges opp ved å bruke barneutgaven av spørreskjemaet «Parental Acceptance and Rejection Questionnaire» (PARQ) (Rohner & Kaleque, 2005). Kortversjonen er oversatt til svensk (www.rohnerresearchpublications.com) og validert (ikke publisert) på en svensk barnepopulasjon av Sverker Sikström, Universitetet i Lund. Informasjon om bestilling av svensk versjon kan fås ved henvendelse til forfatter. Spørreskjemaet er nyttig for å kunne skille forekomst av FF fra forekomst av alvorlig omsorgssvikt. En amerikansk studie viser at dersom det er store forskjeller i hvordan barnet bedømmer henholdsvis mor og far, vil denne store differansen mellom skårene være en sterk indikasjon på alvorlig FF. Barn som er utsatt for mishandling og misbruk, bedømmer derimot ikke foreldrene etter et slikt mønster, og har følgelig mindre differanse mellom skårene (Bernet et al., 2018).

Hvordan er foreldrefremmedgjøring skadelig?

Ifølge selvbestemmelsesteori er opplevelsen av betingelsesløs kjærlighet sentral for utviklingen av psykisk helse, velvære og sosial fungering. Dette har også betydning for barnets selvmedfølelse og identitetsutvikling (Assor et al., 2004). Min erfaring er at barn som utsettes for FF lærer at kjærlighet ikke er en allmenn kilde i livet, men noe man må gjøre seg fortjent til ved å tekkes andre. Videre vil fiendtliggjøring av en forelder som barnet tidligere hadde et tillitsfullt forhold til, påvirke barnet til å erkjenne verden og medmennesker i generaliserte kategorier som bare gode og bare onde. Både splitting og svart-hvitt-tenkning er knyttet til psykisk uhelse, og overgeneralisering er også relatert til psykiske helseplager og redusert behandlingseffekt (Ready et al., 2015).

En omfattende oversiktsartikkel (Harman et al., 2018) i *Psychological Bulletin* beskriver at konsekvensene for barn utsatt for FF er store og vedvarende, noen ganger livslange, på samme måte som ved andre former for familievold. Både internaliserende problemer som angst og depresjon og eksternaliserende problemer som kriminalitet, skolefravall og rus kan følge i kjølvannet av FF. I tillegg kan opplevelsen av FF i egen barndom gå i arv og opptre i nye generasjoner (Harman et al., 2018). For å forebygge og avhjelpe de psykiske vanskene som barn utsatt for FF kan bære med seg gjennom livet, er det viktig at også terapeuter har kunnskap om hvilket press barnet har levd under, og hvilken påvirkning dette har hatt.

Hvordan kan det håndteres?

Slik jeg ser det, kan terapeuter som ikke anerkjenner eller gjenkjenner FF, gjøre vondt verre. Behandling som kun har som utgangspunkt at det dreier seg om et gjensidig problem der begge foreldre bidrar likeverdig, kan skade både barnet og familien (Warshak, 2015). Der FF har fått utvikle seg og blitt så alvorlig at barnet motsetter seg all kontakt med den rammede forelderen, står rettsmyndigheten ofte i et vanskelig dilemma (Den europeiske menneskerettsdomstolen [EMD], 2019). I hvilken grad skal retten ivareta barnets rett til å bli hørt?

Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har i en dom mot Moldavia tydelig fastsatt at å lytte til barnet ikke betyr det samme som at retten skal etterkomme barnets ønsker. Domstolen anbefaler forholdsvis sterke og konkrete rettslige skritt og myndighetsutøvelse fra barnevern i slike tilfeller (EMD, 2019). I den aktuelle saken mente EMD at myndighetsutøvelsen ikke var tilstrekkelig fordi barnet ikke ble tatt bort fra den fremmedgjørende forelderen og plassert i institusjon mens det fikk anledning til å utvikle et naturlig forhold til den rammede forelderen. Etter min mening er et slikt skritt betenkelig ettersom barnet kan oppleve dette som en straff. Et mer hensynsfullt alternativ kan være at barnet plasseres hos familiemedlemmer som evner å reparere konflikten og inkludere den fremmedgjorte forelderen.

Slik jeg ser det, kan terapeuter som ikke anerkjenner eller gjenkjenner FF, gjøre vondt verre

Warshak (2015) anbefaler at terapeutiske skritt må være kombinert med tydelige rettslige rammer og nært samarbeid mellom rettsorganene og behandlingsinstitusjonene. Slikt samarbeid ligger oftest til grunn for behandlingsprogrammer som brukes i USA, Storbritannia og andre land med såkalte familiegjenforeningstiltak. Programmet som har størst forskningsmessig dokumentasjon, er «Family Bridges» fra USA (Warshak, 2018).

I Norge er slike program lite tilgjengelige, selv om familieverntjenesten nå tydelig formidler at barn blir skadelidende når de fanges i lojalitetskonflikter, der en forelder påvirker barnet med bitterhet mot den andre forelder, eller trekker barnet inn i en interaksjon preget av rollediffusjon og parentifisering (Frafjord et al., 2020). Norske rettsorganer har i økende grad frigjort seg fra den tidligere nevnte føringen fra barne- og likestillingsdepartementet (Torsteinson et al., 2008). Det har skjedd at retten har overført hovedomsorgen eller foreldreansvaret alene til den forelder som presumptivt vil være i stand til å gi barnet mest gjensidig omsorg fra begge (Borgarting lagmannsrett LB-2021 - 125712).

Kan foreldrefremmedgjøring forebygges?

For å lykkes i det forebyggende arbeidet må FF først anerkjennes som en form for uakseptabel familievold med like stort skadepotensial som andre typer vold og misbruk i familier. Internasjonalt har bestrebelsene på å vinne aksept for et slikt ståsted gått hånd i hånd med å fremme familielovgivning som anerkjenner at barn har behov for begge biologiske foreldre. Interesseorganisasjonene «Parental Alienation Study Group» (PASG) og «International Council on Shared Parenting» (ICSP) arbeider ofte i tospann. Deres målsettinger er å forebygge og adekvat håndtere FF samtidig som det kommer på plass lovverk for å fremme gjensidig foreldreskap. Mye av motstanden mot FF bygger på uetterrettelig informasjon (Bernet, 2021). ICSP, som har konsultativ status i Europakommisjonen, har derfor utarbeidet et eget informasjonsskriv for å tilbakevise noen vanlige myter og usannheter om gjensidig foreldreskap (ICSP, 2022).

Etter min mening bør forebygging av FF skje gjennom lovverk og systemendringer også her til lands. Det er en utfordring i det norske systemet at velferdsytelser premierer omsorgstid uavhengig av om forelder aktivt motarbeider den andre forelderens rett til kontakt med egne barn. NAVs forståelse og praktisering av reglene er begrunnet med hensynet til barna, men er etter mitt syn en driver for omsorgskonflikt og FF. Barnebidraget øker jo mindre samvær det er, selv om det er bostedsforelder som forhindrer samvær. En slik praktisering er av jurister ved Universitetet i Bergen vurdert å være i strid med lovgivers intensjoner (Bernt & Strandbakken, 2022).

Videre har norsk barnelovgivning hatt som utgangspunkt at barn skades av foreldrekonflikter, og at lovverket må beskytte barn mot slike konflikter. Tidligere forskning viste at barn ble mer skadelidende med økende gjensidig omsorgstid når det var konflikt mellom foreldrene. Derfor ble paragraf 36 i barneloven utformet slik at bare én bostedsforelder skulle velges der det var konflikt. Dette har ikke virket etter hensikten, og den dokumentasjonen vi har, tyder heller på at konflikter og skadevirkninger skjerpes av slik praksis (Rød et al., 2008).

Nyere forskning peker på at barn skades av konflikter bare i ekstreme former (Nielsen, 2017), og at det først og fremst er konflikter der barn utsettes for FF og rollediffusjon som er skadelig (van Dijk et al., 2020). En studie fra USA viser videre at barn som har gjensidig omsorg med tilnærmet lik omsorgstid, er lite affisert av foreldres konfliktnivå (Fabricius, 2020). Disse funnene tilsier at barn er tjent med delt bosted og tilnærmet lik omsorgstid også i saker der det er konflikt. Dette er det viktig at sakkyndige og dommere er kjent med når de foretar vurderinger i barnelovssaker.

En annen viktig forebyggende faktor mot FF er de kulturelle og holdningsmessige endringene som skjer i samfunnet. Foreldres likeverdige deltagelse i arbeids- og samfunnsliv og en økende deltagelse fra fedre i omsorgsoppgaver er blitt vanlig og forventet hos nye generasjoner. Flere foreldre velger i dag delt fast bosted og likeverdig omsorgstid etter samlivsbrudd. Lovverket kan støtte en

slik utvikling ved å signalisere at samfunnet forventer at foreldre som har satt barn til verden, deltar gjensidig i omsorgen for egne barn også når de lever fra hverandre.

For at fagfolk skal kunne bidra i det forebyggende arbeidet og gi godt funderte anbefalinger ved foreldrekonflikter, trengs det tilstrekkelig kunnskap om FF, kritisk refleksjon rundt egne holdninger og bias, samt evne til å identifisere og vurdere den virkeligheten som gjelder for det enkelte barn.

Merknad. Forfatteren er medlem av Foreningen 2 Foreldre og Mannsforum

Referanser

- Ackerman, M. J. & Gould, J. W. (2015). Child custody and access. I B. L. Cutler & P. A. Zapf (red.), *APA handbook of forensic psychology* (s. 425–457). American Psychological Association.
- Alnæs-Katjavivi, P. (2021). Ubevisste holdninger hos leger. *Tidsskrift for Den norske legeforening*. <https://doi.org/10.4045/tidsskr.21.0048>
- Assor, A., Roth, G. & Deci, E. L. (2004). The emotional costs of parents' conditional regard: A self-determination theory analysis. *Journal of Personality*, 72(1), 47–88. <https://dx.doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00256.x>
- Bernet, W. (2021). Recurrent Misinformation Regarding Parental Alienation Theory. *The American Journal of Family Therapy*, 1 - 15. <https://doi.org/10.1080/01926187.2021.1972494>
- Bernet, W., Baker, A. J. L. & Adkins, K. L. (2022). Definitions and terminology regarding child alignments, estrangement, and alienation: A survey of custody evaluators. *Journal of Forensic Sciences*, 67(1), 279–288. <https://dx.doi.org/10.1111/1556-4029.14868>
- Bernet, W., Gregory, N., Reay, K. M. & Rohner, R. P. (2018). An Objective Measure of Splitting in Parental Alienation: The Parental Acceptance-Rejection Questionnaire. *Journal of Forensic Sciences*, 63(3), 776–783. <https://dx.doi.org/10.1111/1556-4029.13625>
- Bernt, C. & Strandbakken, A. (2022). Samværs sabotasje og barnebidrag. En NAV-praksis til barnets beste? *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 20(3), 148–152. <https://doi.org/10.18261/fab.20.3.1>
- Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD). (2019). *Case of Pisica v. the Republic of Moldova* (European Court of Human Rights). <https://laweuro.com/?p=9657>
- Fabricius, W. V. (2020). Equal parenting time: The case for a legal presumption. I J. G. Dwyer (red.), *Oxford Handbook of Children and the Law* (s. 453–475). Oxford University Press.
- Frafjord, J. S., Nygaard, A. B., Norbye, H., Moldestad, L., Sylvarnes, K.L. & Elvevoll, V. (2020). *Samværsvegring. Faglig forståelse og intervensjoner når barn avviser en forelder etter samlivsbrudd*. Barne-, ungdoms- og familieetaten, region nord. [bhttps://www.bufdir.no/contentassets/ed7a489b2fbf4c808e4637c037e51450/bufetat_samvarsvegring_hefte_a4_korrektur.pdf](https://www.bufdir.no/contentassets/ed7a489b2fbf4c808e4637c037e51450/bufetat_samvarsvegring_hefte_a4_korrektur.pdf)
- Gardner, R. A. (1998). «The parental alienation syndrome: What is it and what data support it?»: Comment. *Child Maltreatment*, 3(4), 309–312. <https://dx.doi.org/10.1177/1077559598003004001>
- Harman, J. J., Biringen, Z., Ratajack, E. M., Outland, P. L. & Kraus, A. (2016). Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors. *Journal of Family Psychology*, 30(7), 866–874. <https://doi.org/10.1037/fam0000232>
- Harman, J. J., Kruk, E. & Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin*, 144(12), 1275–1299. <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000175>
- Harman, J. J., Leder-Elder, S. & Biringen, Z. (2016). Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll. *Children and Youth Services Review*, 66, 62–66. <https://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.04.021>

- Harman, J. J., Warshak, R. A., Lorandos, D. & Florian, M. J. (2022). Developmental psychology and the scientific status of parental alienation. *Developmental Psychology*, 58(10), 1887–1911. <https://dx.doi.org/10.1037/dev0001404>
- International Council on Shared Parenting (ICSP). (2022). Myths and Truths about Shared Parenting and Child Well-being. <https://www.twohomes.org/myths-and-truths-about-shared-parenting-and-child-well-being/>
- Løgstrup, K. E. (2000). *Den etiske fordring*. Cappelen Damm.
- Milchman, M. S. (2019). How far has parental alienation research progressed toward achieving scientific validity? *Journal of Child Custody*, 16(2), 115–139. <https://doi.org/10.1080/15379418.2019.1614511>
- Miller, S. G. (2012). Clinical Reasoning and Decision-Making in Cases of Child Alignment. Diagnostic and Therapeutic Issues. I A. J. Baker & R. S. Sauber (red.), *Working With Alienated Children and Families. A Clinical Guidebook* (s. 8–46). Routledge.
- Nielsen, L. (2017). Re-examining the Research on Parental Conflict, Coparenting, and Custody Arrangements. *Psychology, Public Policy, and Law*, 2, 211–231. <https://doi.org/10.1037/law0000109>
- Nordhelle, G. (2020). Fallgruver i sakkyndigarbeid. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 18(1), 79–87. <https://doi.org/10.18261/ISSN.0809-9553-2020-01-05>
- Olaussen, L. P. (2017). Uetterrettelig om anklager om overgrep mot barn. *Advokatbladet*. <https://www.advokatbladet.no/2017/03/uetterrettelig-om-anklager-om-overg...>
- Ready, C. B., Hayes, A. M., Yasinski, C. W., Webb, C., Gallop, R., Deblinger, E. & Laurenceau, J.-P. (2015). Overgeneralized beliefs, accommodation, and treatment outcome in youth receiving trauma-focused cognitive behavioral therapy for childhood trauma. *Behavior Therapy*, 46(5), 671–688. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2015.03.004>
- Rohner, R. P. & Kaleque, A. (2005). *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (4. utg.). Rohner Research Publications.
- Rød, P. A., Ekeland, T. J. & Thuen, F. (2008). Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 45(5), 555–562. psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2008/05/barns-erfaringer-med-konfliktfylte-samlivsbrudd-problemforstaelse-og
- Thuen, F., Meland, E. & Breidablikk, H. J. (2021). The effects of communication quality and lack of contact with fathers on subjective health complaints and life satisfaction among parental divorced youth. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(4), 258–275. <https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1871835>
- Torsteinson, S., van der Weele, J. & Steinsvåg, P. Ø. (2008). *Barnefordelingssaker der det er påstander om vold. Psykologfaglig informasjon til dommere, advokater og sakkyndige*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- van Dijk, R., van der Valk, I. E., Dekovic, M. & Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79, 101861. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861>
- Warshak, R. (2015). Parental alienation: overview, management, intervention and practise tips. *Journal of the Academy of Matrimonial Lawyers*, 28, 181–248.

Warshak, R. A. (2018). Reclaiming parent-child relationships: Outcomes of family bridges with alienated children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60(8), 645–667. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1529505>